

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора, завідувача кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Ужгородського національного університету **Козубовської Ірини Василівни** на дисертаційне дослідження **Заблоцького Андрія Руслановича** на тему: **«Підготовка майбутніх працівників соціальної сфери до роботи в альтернативних формах державної опіки над дітьми»**, що подано на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 01 – Освіта (Освіта/Педагогіка), за спеціальністю – 015 Професійна освіта.

Тема, обрана для дослідження дисертантом А. Р. Заблоцьким, є надзвичайно важливою, оскільки в Україні сьогодні дуже багато дітей, позбавлених батьківського піклування. На жаль, набуває дедалі більшого поширення таке негативне явище, як соціальне сирітство, коли дитина фактично є сиротою при живих батьках. Автор слушно зауважує, що за офіційною статистикою в Україні понад 250 тис. соціально незахищених дітей, але за неофіційними даними – набагато більше. Результати досліджень зарубіжних і українських учених засвідчують неспроможність інтернатних закладів ефективно забезпечити виховання особистості, підготовку дитини, позбавленої батьківського піклування, до повноцінного життя в суспільстві. Вихованців інтернатів, які зазвичай мають серйозні відхилення у розвитку на всіх рівнях (особистісний, міжособистісний, психологічний, фізіологічний, соматичний) більшість учених відносять до дітей «групи ризику». Маються на увазі ризику для самої особистості, пов'язані з її подальшим формуванням, успішною соціалізацією і ризику для всього суспільства.

Отже, очевидною є необхідність проведення політики деінституціалізації, поширення альтернативних форм опіки дітей, позбавлених батьківського піклування, і, відповідно, підготовки висококваліфікованих кадрів для роботи з цією специфічною категорією неповнолітніх.

Актуальність теми дисертаційного дослідження підсилюється виявленими автором суперечностями між:

- зростаючими вимогами суспільства до нової якості підготовки майбутніх працівників соціальної сфери і недостатньою спрямованістю навчального процесу на формування готовності студентів до роботи в альтернативних формах опіки та піклування;

- усвідомленням студентами необхідності та значущості готовності до професійної діяльності і недостатнім досвідом й рівнем сформованості у них практичних умінь і навичок роботи в альтернативних формах опіки та піклування;

- потребою у якісній підготовці майбутніх працівників соціальної сфери до роботи в альтернативних формах державної опіки над дітьми й недостатнім рівнем відповідного навчально-методичного забезпечення освітнього процесу.

Дослідження виконано в межах планової теми науково-дослідної роботи Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира

Гнатюка «Теоретичні і методичні основи професійної підготовки фахівців соціальної сфери» (державний реєстраційний номер 0114U003074 (Шифр ПВІ-1)). Тема дисертаційного дослідження затверджена на засіданні вченої ради Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 9 від 26.04.2016 р.).

Вважаємо, що дисертантом цілком правильно визначено об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх працівників соціальної сфери. Не викликає заперечень предмет дослідження – підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи в альтернативних формах опіки. Можливо, в предметі дослідження варто уточнити, що мова йде про альтернативні форми опіки дітей.

Мета дослідження передбачає теоретичне обґрунтування й експериментальну перевірку змісту, форм і методів підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до роботи в альтернативних формах державної опіки над дітьми.

Чітко визначені основні завдання дослідження:

1. На основі аналізу наукової літератури, законодавчих і нормативно-правових документів схарактеризувати альтернативні форми опіки та виявити особливості роботи з ними працівників соціальної сфери в Україні й закордоном.

2. Дослідити структуру професійної готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи в альтернативних формах опіки над дітьми, конкретизувати критерії, показники та рівні її сформованості.

3. Визначити педагогічні умови підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до роботи в різних формах сімейного виховання.

4. Теоретично обґрунтувати зміст, форми і методи підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи в сімейних формах виховання.

5. Експериментально перевірити Програму підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до роботи в альтернативних формах державної опіки над дітьми.

Для досягнення мети і вирішення поставлених завдань дисертантом обрано комплекс адекватних методів дослідження : *теоретичних* (концептуально-порівняльний аналіз філософської, соціологічної, психолого-педагогічної, науково-методичної й довідково-енциклопедичної літератури, нормативно-правової документації з тематики дослідження для з'ясування змісту базових понять та вивчення стану розробленості досліджуваної проблеми в теорії та практиці); *емпіричних* (контент-аналіз, анкетування, педагогічне спостереження, вивчення й узагальнення незалежних характеристик і педагогічного досвіду, опитування, тестування, діагностування, експертна оцінка для визначення стану та рівнів готовності майбутніх працівників соціальної сфери до роботи в різних формах сімейного виховання; педагогічний експеримент для перевірки ефективності змісту, форм і методів професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до роботи в альтернативних формах опіки над дітьми); *математико-статистичних* (ранжування, кореляційний аналіз для обробки й інтерпретації результатів дослідження).

В процесі дослідження детально проаналізовано різні види догляду (опіки): усиновлення; опіка (піклування); влаштування до прийомної сім'ї;

дитячий будинок сімейного типу; сімейний патронат; малий груповий будинок. При цьому підкреслюється, що організація і функціонування всіх сімейних форм утримання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні чітко регламентується чинним законодавством, що співвідноситься з міжнародним правом, відображеним у ряді ратифікованих міжнародних нормативно-правових актів. Виявлено, що проблеми організації життєдіяльності дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, властиві усім країнам. Незважаючи на дещо відмінні шляхи їх реалізації, простежено загальні тенденції і єдині принципи у сфері охорони і захисту прав дітей означених категорій, а саме: гуманізація системи профілактики і попередження правопорушень, перевага охоронно-захисних заходів щодо покарання й примусу; професіоналізація виховної, профілактичної та охоронно-захисної діяльності, введення посад соціальних педагогів, соціальних працівників, практичних психологів з сімейного виховання; створення мережі спеціальних структур, покликаних допомагати родині, школі, дітям; функціонування психологічних служб, консультацій, телефонів довіри, соціальних притулків для дітей, які потрапили в критичну ситуацію; психологізація виховної, профілактичної й охоронно-захисної діяльності, посилення ролі медико-психологічної допомоги і підтримки; корекція поведінки дітей та підлітків, які мають певні відхилення, а також реабілітація дезадаптованих неповнолітніх; надання соціально-правової, психолого-педагогічної допомоги і підтримки родині як головному інституту соціалізації; організація спеціальної роботи з оздоровлення умов сімейного виховання в родинях, що належать до групи соціального ризику.

Дисертант слушно зауважує, що ефективність функціонування альтернативних форм опіки над дітьми значною мірою залежить від професіоналізму працівників соціальної сфери, їх професійної готовності та компетентності.

Водночас, ретельне дослідження змісту професійної підготовки майбутніх соціальних працівників дало можливість дисертанту виділити низку проблем, з існуванням яких не можна не погодитись: домінування теоретичної підготовки фахівців над практичною. Істотну роль в процесі професійної підготовки ПСС відіграє її практична складова, що реалізується в більшості випадків під час виробничих практик. Проте, на практики виділяється приблизно 2-3 тижні за навчальний рік, що є недостатнім для формування повного спектру практичних навичок майбутнього соціального працівника. Крім того, під час практичної діяльності в тих чи інших установах студенти стикаються із низкою проблем: керівництво та фахівці установ, в яких проходять практику майбутні фахівці, не можуть довірити студентам частину своїх обов'язків, що також не сприяє розвитку їх практичних навичок; недостатня практична спрямованість професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. З одного боку, система підготовки фахівця в ЗВО потребує універсальності, з іншого – на сьогоднішній день соціальній сфері та суспільству необхідні практико-орієнтовані спеціалісти, що володіють не тільки базовими цінностями та функціями, а і мають чіткі знання та володіють практичними уміннями й навичками попередження або вирішення тієї чи іншої соціальної проблеми; перевага традиційних видів навчальних занять –

класичних лекцій, семінарів/практичних занять, самостійної підготовки. Розглядаючи лекцію, як метод викладання дисциплін у процесі підготовки майбутніх ПСС до роботи в сімейних формах влаштування, відзначимо, що цей спосіб передачі знань виступає одним із провідних – саме під час лекції викладач має змогу надати студентам чітко систематизовану, структуровану інформацію. Семінари/практичні заняття як правило проводяться у класичній формі обговорення з метою поглиблення вивченого матеріалу під час лекцій та самостійної роботи; серйозним ресурсом професійної підготовки майбутніх ПСС є рівень компетентності та професіоналізму викладачів. Проте для більш ефективної підготовки майбутніх працівників вартує уваги залучення до навчально-виховного процесу фахівців соціальної роботи, соціальних працівників, соціальних педагогів, працівників соціальних служб у справах дітей, спеціалістів у інших (дотичних) галузях.

На думку А.Р.Заблоцького, процес професійної підготовки майбутнього фахівця соціальної роботи передбачає поступове надбання студентом професійно значущих характеристик, оволодіння професійними знаннями, уміннями, навичками, рольовими функціями. Запорукою результативності виконання майбутнім фахівцем своїх професійних обов'язків є його професійна готовність (важлива інтегративна якість і стійка особистісна характеристика, що виявляється у здатності здійснювати ефективну професійну діяльність і є результатом професійної підготовки). Професійну готовність соціального працівника до роботи в різних формах сімейного виховання, складають три тісно пов'язані між собою компоненти: особистісний, теоретичний та практичний. Схарактеризовано особистісний, знанневий і діяльнісний критерії готовності майбутнього фахівця до роботи в альтернативних формах опіки над дітьми та їх показники, за допомогою яких визначаються репродуктивний (низький), продуктивний (середній) і творчий (високий) рівні сформованості професійної готовності. Важлива роль у з'ясуванні рівнів професійної готовності відводиться професійній компетентності фахівця.

Значною заслугою автора є розробка і експериментальна перевірка Програми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до роботи в альтернативних формах державної опіки над дітьми. Обґрунтовано використання інтерактивних технологій (диференційованого та інтегрованого навчання), активних форм і методів навчання (інтерактивних занять, індивідуальних практикумів, конференцій, круглих столів, лекцій-інформацій, проблемних лекцій, лекцій-візуалізацій, лекцій із запланованими помилками, практико-орієнтованих семінарів, дискусій, зустрічей з фахівцями, презентацій наукових проєктів, конкурсів, ігротек, тематичних днів, тренінгів, консультування, фестивалів, благодійних акцій, відео лекторіїв, тематичних тижнів тощо). Реалізацію Програми професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до роботи в альтернативних закладах опіки над дітьми здійснено завдяки впровадженню: оновленого навчально-методичного забезпечення навчальних дисциплін «Соціальна педагогіка», «Теорія соціальної роботи», «Соціальний супровід», «Соціальна реабілітація», «Соціальна реабілітація сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах», «Технології соціальної роботи», завдань професійно-орієнтованої практики,

орієнтовної тематики курсових, бакалаврських і магістерських робіт з досліджуваної проблеми; Портфоліо працівника соціальної сфери.

Експериментальна перевірка Програми засвідчила її ефективність, оскільки отримано позитивну динаміку сформованості професійної готовності майбутніх працівників соціальної сфери до роботи в альтернативних формах опіки над дітьми (відзначено збільшення частки студентів із високим і середнім рівнями готовності в ЕГ на 70,3%, тоді як в КГ – на 4,8%), доведено ефективність упровадження науково-методичного забезпечення освітніх компонент та дієвість педагогічних умов професійної підготовки (формування позитивної мотивації студентів до опанування професійно значимих знань, умінь і навичок за обраним фахом; професійна спрямованість навчального процесу; навчально-методичне забезпечення освітніх компонентів).

Цінним є визначення дисертантом шляхів удосконалення професійної підготовки фахівців до роботи в альтернативних формах опіки над дітьми: вивчення вітчизняного й зарубіжного досвіду функціонування сімейних форм виховання, участі працівників соціальної сфери в його впровадженні, підготовці відповідних фахівців; оптимізація змісту підготовки майбутнього фахівця через посилення її практичної складової, використання активних форм і методів навчання, спрямованих на формування у студентів практичних умінь і навичок; залучення до професійної підготовки провідних фахівців центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, об'єднаних територіальних громад, освітніх закладів, інших установ і організацій, які працюють з сімейними формами виховання.

Дослідження А.Р.Заблоцького відзначається безперечною науковою новизною, яка полягає в тому, що вперше:

– *теоретично обґрунтовано* зміст професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до роботи в альтернативних формах опіки над дітьми (мету і завдання професійної підготовки; загальні та специфічні принципи; педагогічні умови, етапи професійної підготовки, навчальні дисципліни та практики; компоненти готовності, технології, форми, методи її формування; критерії і показники готовності; *розроблено* Програму підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до роботи в альтернативних формах державної опіки над дітьми, реалізація якої передбачає п'ять послідовних етапів (мотиваційний, аналітичний, оптимізаційний, діяльнісний, творчий);

– *обґрунтовано* педагогічні умови професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи в альтернативних формах опіки над дітьми (формування позитивної мотивації студентів до опанування професійно значимих знань, умінь і навичок за обраним фахом; професійна спрямованість навчального процесу; навчально-методичне забезпечення освітніх компонентів);

– *визначено* структуру професійної готовності майбутніх працівників соціальної сфери до роботи в альтернативних формах державної опіки над дітьми, яка охоплює особистісний, теоретичний та практичний компоненти; *конкретизовано* критерії (особистісний, знаннєвий, діяльнісний), їхні показники та рівні (репродуктивний (низький), продуктивний (середній) і творчий (високий)) професійної готовності майбутніх працівників соціальної

сфери до роботи в альтернативних формах опіки над дітьми;

– *уточнено* зміст понять «альтернативні форми державної опіки над дітьми», «підготовка майбутніх працівників соціальної сфери до роботи в альтернативних формах державної опіки над дітьми», «формування професійної готовності майбутніх працівників соціальної сфери до роботи в альтернативних формах опіки над дітьми»; класифікацію альтернативних форм державної опіки над дітьми; наукові положення щодо компонентів професійної готовності (особистісного (риси, властивості), теоретичного (знання), практичного (уміння та навички)) майбутніх працівників соціальної сфери до означеного виду діяльності; наукові уявлення про зміст роботи працівників соціальної сфери в альтернативних формах опіки над дітьми; форми і методи підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери;

– *подальшого розвитку* набуло змістове наповнення освітнього процесу, орієнтованого на формування професійної готовності майбутніх працівників соціальної сфери до означеного виду соціальної роботи.

Практичне значення дослідження полягає в розробці та апробації Програми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до роботи в альтернативних формах державної опіки та вдосконаленні відповідного навчально-методичного забезпечення, яке включає низку методичних й інформаційних матеріалів: навчально-методичне забезпечення дисциплін «Соціальна педагогіка», «Теорія соціальної роботи», «Соціальний супровід», «Соціальна реабілітація», «Соціальна реабілітація сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах», «Технології соціальної роботи» (спеціальність 231 «Соціальна робота», освітньо-професійна програма «Соціальна робота», перший (бакалаврський) рівень); програма професійно-орієнтованої практики (спеціальність 231 «Соціальна робота», освітньо-професійна програма «Соціальна робота», перший (бакалаврський) рівень); орієнтовна тематика курсових, бакалаврських і магістерських робіт (спеціальність 231 «Соціальна робота», освітньо-професійна програма «Соціальна робота», перший (бакалаврський) рівень і спеціальність 011 «Освітні, педагогічні науки», освітньо-професійна програма «Соціальна педагогіка», другий (магістерський) рівень). Розроблено навчально-методичне забезпечення дисципліни «Соціально-педагогічна робота в альтернативних формах опіки і піклування» (спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки, освітньо-професійна програма «Соціальна педагогіка», другий (магістерський) рівень) і Портфолію працівника соціальної сфери для роботи в альтернативних формах опіки (спеціальність 231 «Соціальна робота», освітньо-професійна програма «Соціальна робота», перший (бакалаврський) рівень і спеціальність 011 «Освітні, педагогічні науки», освітньо-професійна програма «Соціальна педагогіка», другий (магістерський) рівень).

Основні положення й висновки дослідження можуть бути використані: викладачами закладів вищої освіти у процесі професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери; студентами і магістрантами – під час навчання та виконання курсових, бакалаврських й магістерських робіт; соціальними працівниками і соціальними педагогами – у професійній діяльності. Матеріали дослідження збагачують зміст професійно-орієнтованих дисциплін.

Найбільш суттєвими здобутками дисертанта вважаємо розробку і апробацію Програми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до роботи в альтернативних формах державної опіки та удосконалення відповідного навчально-методичного забезпечення, яке включає низку методичних й інформаційних матеріалів; обґрунтування змісту професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до роботи в альтернативних формах опіки над дітьми; визначення і перевірку педагогічних умов цієї підготовки; визначення шляхів удосконалення професійної підготовки фахівців до роботи в альтернативних формах опіки над дітьми.

Результати дослідження, безперечно, збагачують загальну, педагогічну, соціальну педагогіку, соціальну психологію, соціальну реабілітацію, соціальну роботу, теорію і методику професійної освіти.

Слід позитивно відзначити виважену загальну логіку наукового дослідження, яка відображена в його структурі та отриманих результатах.

Аналіз змісту дисертації та публікацій А.Р.Заблоцького є підставою для висновку про наукову обґрунтованість й достовірність викладених автором результатів. Усі положення роботи аргументовані й підкріплені посиланнями на відповідні джерела. Висновки, представлені у дисертації, свідчать про цілісність і логічну завершеність дослідження та відповідають поставленим завданням.

Вважаємо, що завдяки проведеному дослідженню вдалося частково усунути, чи принаймні нейтралізувати виявлені автором суперечності у підготовці фахівців соціальної роботи.

Результати дослідження пройшли відповідну апробацію (публікації, виступи на науково-практичних конференціях, семінарах), а також були впроваджені в навчально-виховний процес окремих закладів вищої освіти України, про що свідчать представлені довідки.

В анотації адекватно відображено зміст дисертації.

Вивчення наукового доробку А.Р.Заблоцького засвідчує його здатність до критичного аналізу наукової літератури та інтерпретації інформації, глибокого осмислення результатів, самостійності, гнучкості, глибини мислення, вміння знаходити шляхи адекватного вирішення проблем.

Оцінюючи позитивно дисертаційне дослідження А. Р. Заблоцького загалом, вважаємо за доцільне висловити окремі зауваження і побажання:

1. Назва першого розділу «Підготовка майбутніх працівників соціальної сфери до роботи в альтернативних формах опіки над дітьми як соціальна та педагогічна проблема» не зовсім відповідає його змісту, оскільки в розділі характеризуються альтернативні форми державної опіки, нормативно-правові засади та особливості роботи в альтернативних формах опіки, аналізується поняття «готовність» до роботи в альтернативних формах опіки, але про підготовку фахівців в розділі мова не йде.
2. В дисертації досить детально проаналізовано особливості роботи соціальних працівників в зарубіжних альтернативних закладах опіки над дітьми, що, безперечно, представляє значний інтерес для України, проте, зважаючи на тему дослідження, варто було розглянути і питання

- підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи в альтернативних формах опіки в зарубіжних закладах вищої освіти.
3. З тексту дисертаційного дослідження не зовсім зрозуміло, якою є специфіка підготовки і, відповідно, структура готовності майбутніх фахівців до роботи з дітьми в альтернативних формах опіки у порівнянні з інтернатними формами.
  4. Варто було більш переконливо обґрунтувати актуальність теми дослідження, довести переваги альтернативних форм опіки над дітьми, позбавленими батьківського піклування, на основі аналізу результатів досліджень науковців, які свідчать про наявність численних відхилень у формуванні особистості в умовах інтернату. Про це в дисертації тільки дуже коротко згадується, але не аналізується.
  5. Незважаючи на переваги альтернативних форм опіки дітей, позбавлених батьківського піклування, очевидно, в організації цієї роботи є певні недоліки. Доцільно було б їх охарактеризувати в дисертаційному дослідженні і запропонувати конкретні шляхи усунення.

Висловлені зауваження і побажання не є принциповими для загальної високої оцінки дисертації, яка відзначається актуальністю, науковою новизною, має теоретичне і практичне значення. На основі проведеного аналізу можна стверджувати, що дисертаційна робота відповідає чинним вимогам «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №167 від 06.03.2019 р. (зі змінами) та Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України, № 40 від 12.01.2017 р., а її автор Заблоцький Андрій Русланович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 01 – Освіта (Освіта/Педагогіка), за спеціальністю – 015 Професійна педагогіка.

Офіційний опонент

Козубовська Ірина Василівна
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри загальної педагогіки
та педагогіки вищої школи
Ужгородського національного університету

Підпис проф.І.В.Козубовської підтверджено